

ชุมชนบ้านดอนโพ

บทเรียนชีวิต : การจัดการหนี้สินชุมชนบ้านดอนโพ

“การไม่มีหนี้ เป็นลาภอันประเสริฐ” ยังคงเป็นคำกล่าวที่ใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย และให้ความหมายตรงกับความเป็นจริงเสมอมา เพราะปัญหาหนี้สินเป็นสาเหตุอันดับต้นๆ ที่ทำให้ผู้คนเกิดความเครียด จนนำไปสู่ความทุกข์ทั้งร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นหนี้ที่ไม่ได้ก่อเองทั้งหมด...

การต่อสู้อันยาวนานกว่า 20 ปี ของชาวบ้านดอนโพ ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพนาราม จังหวัดราชบุรี ในการจัดการปัญหาหนี้สินของชุมชน อันเกิดจากการบริหารจัดการที่ผิดพลาดของหน่วยงานภาครัฐและบริษัทเอกชน ด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จึงเป็นบทเรียนอันมีค่าและเป็นตัวอย่างของการใช้กระบวนการพัฒนาคุณธรรมในการแก้ไขปัญหาชุมชน

ที่มาของหนี้สินชุมชนบ้านดอนโพ

ย้อนกลับไปกว่า 30 ปีก่อน ในช่วงปี 2528-2530 รัฐบาลได้กำหนดนโยบายการผลิตทางการเกษตรภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 โดยมุ่งเน้นการผลิตตามความต้องการของตลาด

ผลผลิตทางการเกษตรจำพวกผักผลไม้ ซึ่งเป็นที่ต้องการของต่างประเทศ ยังมีปริมาณการส่งออกน้อยกว่าที่ตลาดต้องการ เพราะคุณภาพยังต่ำกว่ามาตรฐาน

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้เห็นถึงปัญหานี้มาตลอด จึงคิดที่จะส่งเสริมการผลิตทางการเกษตรเพื่อส่งออกพร้อมกับภาคเอกชน โดยเชื่อมโยงการให้สินเชื่อกับการวางแผนการผลิต ตั้งแต่การผลิตไปจนถึงการจำหน่ายอย่างครบวงจร ธ.ก.ส. จึงร่วมกับบริษัทนิวเจนเนอร์เรชั่น ฟาร์มโปรดิวส์ จำกัด จัดทำ “โครงการนิคมเกษตรกรรมเพื่อการส่งออกร่วมกับภาคเอกชน” ขึ้น โดยเริ่มต้นโครงการในภาคตะวันตกเป็นแห่งแรกที่ทุ่งดอนโพ

ในตอนนั้นคนรุ่นหนุ่มสาวราว 80 ชีวิตที่เพิ่งจบการศึกษาทางด้านเกษตรจากทั่วประเทศ และผ่านการคัดเลือกจากโครงการได้พากันเดินทางมาที่นิคมเกษตรกรรมแห่งนี้ด้วยความหวังที่จะเริ่มต้นชีวิตใหม่ ซึ่งในขณะนั้นมีการโฆษณาว่าผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกของโครงการจะได้รับการจัดสรรที่ดิน พร้อมบ้านหนึ่งหลัง แปลงที่ดินทำกินเป็นพื้นที่พัฒนาแล้ว มีการชลประทานตลอดปี มีดินดี การคมนาคมสะดวก ซึ่งบริษัทเอกชนนั้นจะมีศูนย์ปฏิบัติการ และมีพนักงานประจำในพื้นที่เพื่อประสานงานด้านการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ควบคุมการตัดคุณภาพของผลผลิต จัดการเรื่องการบรรจุหีบห่อ และการขนส่งไปยังจุดหมายปลายทาง รวมทั้งให้บริการเครื่องจักรอุปกรณ์การเกษตรที่มีขนาดใหญ่ เช่น รถไถ เครื่องพ่นยา เครื่องรดน้ำ ฯลฯ

ทั้งนี้เกษตรกรทุกคนจะต้องสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรทำสวนบ้านสิงห์ และจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ซึ่งกลุ่มเกษตรกรจะเป็นผู้ซื้อที่ดินแปลงเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยพร้อมบ้านพัก โดย ธ.ก.ส. จะเป็นผู้ให้สินเชื่อทั้งหมด ในวงเงินกู้จำนวน 27,329,000 บาท โดยคิดอัตราดอกเบี้ยและกำหนดการชำระคืน ซึ่งเกษตรกรจะต้องให้จำนวนที่ดินที่ตั้งโครงการ และให้สมาชิกกลุ่มเกษตรกรทั้งหมดค้ำประกันหนี้

เมื่อสิ่งที่ดีหวังไม่ได้เป็นไปอย่างตั้งใจ

เมื่อสมาชิกทุกคนเข้ามาอยู่ในโครงการในเดือนมีนาคม 2531 ปรากฏว่า นอกจากวิถีความเป็นอยู่มีความยากลำบากเนื่องจากความไม่พร้อมของระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ทั้งไฟฟ้า น้ำประปา และถนนหนทางแล้ว ที่มากกว่านั้นคือปัญหาปัจจัยพื้นฐานทางการเกษตรที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการผลิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสภาพดินเป็นกรดมาก ทำให้ไม้ผลที่ปลูกแคะแกระแกร็น ระบบการชลประทานที่ยังไม่พร้อม น้ำที่ใช้เพาะปลูกเป็นน้ำกระด้าง ทำให้ได้ผลผลิตที่ไม่มีคุณภาพ ทางกลุ่มเกษตรกรจึงได้กู้เงินทั้งระยะสั้นและระยะยาวจาก ธ.ก.ส. มาลงทุนปรับปรุงสภาพดินและมีการปรับปรุงวิธีการผลิตใหม่ แต่ก็ยังเกิดปัญหาขึ้นซ้ำซาก เกษตรกรได้เพียรพยายามในการปลูกพืชผักต่างๆ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

ต่อมาบริษัทเอกชนก็ละทิ้งโครงการไป เนื่องจากความผิดพลาดในการบริหารจัดการโครงการ อีกทั้ง ธ.ก.ส. มิได้ดำเนินการในการหาตลาดรองรับสินค้าทางการเกษตรให้กับกลุ่มเกษตรกร และละทิ้งโครงการไปเช่นเดียวกัน ทำให้เกษตรกรซึ่งประสบกับปัญหาการผลิตมาโดยตลอดจึงมีรายได้ไม่เพียงพอ เริ่มทยอยลาออกจากโครงการ บางคนละทิ้งแปลงดินรนไปหาอาชีพเสริมจากข้างนอกโครงการ เพราะการผลิตในโครงการไม่สามารถสร้างรายได้ได้เลย

หนี้สินที่กู้จาก ธ.ก.ส. นับตั้งแต่เริ่มต้นโครงการและกู้เพิ่มเรื่อยๆ อีกทั้งดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้นทุกๆ วัน รวมเป็นเงิน 137,516,532 บาท ได้สร้างความทุกข์อย่างใหญ่หลวงให้กับกลุ่มเกษตรกร นำไปสู่การเจรจา

ปรับปรุงโครงสร้างนี้กับ ธ.ก.ส. หลายครั้ง ด้วยระยะเวลาที่ยืดเยื้อยาวนานหลายปี ซึ่งเกิดการฟ้องร้องดำเนินคดีในที่สุด

กระบวนการทำความเข้าใจ และการมีส่วนร่วม

ปี 2549 ได้มีโอกาสร่วมทำงานวิจัย โครงการเรียนรู้ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของเยาวชนบ้านดอนโพ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งมี **คุณพิมพ์วิมล บุญดีเพิ่มสุขเจริญ** หนึ่งในสมาชิกกลุ่มเกษตรกรบ้านสิงห์เป็นหัวหน้าโครงการ ชักชวนเด็กและเยาวชนบ้านดอนโพเรียนรู้ชุมชนของตัวเองผ่านการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ ทำให้เด็กและเยาวชนได้รู้ประวัติ การเกิดของหมู่บ้าน ได้รู้ที่มาขององค์กร ภายในชุมชน รวมถึงปัญหาต่างๆ ในชุมชน จากนั้นจึงเกิดการตั้งกลุ่มเด็กและเยาวชน บ้านดอนโพขึ้น โดยมีการทำกิจกรรม สร้างสรรค์ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น เก็บขยะ ในชุมชน โครงการที่สอนน้อง โครงการปฏิบัติ ธรรมนั่งสมาธิ เกิดธนาคารเด็กดอนโพ เกิด กิจกรรมทำนาร่วมกับผู้ใหญ่ใจดี เป็นต้น ซึ่งหลังจากจบงานวิจัยในโครงการแรกก็ต่อเนื่อง ด้วยงานวิจัยโครงการแนวทางการแก้ปัญหา **หนี้สินของชุมชนบ้านดอนโพ** ซึ่งนำไปสู่ การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของคนใน ชุมชน และการเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลง

พฤติกรรมการกินการอยู่ของชุมชนตาม แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น ทำให้ชุมชนเกิดองค์ความรู้ที่สำคัญ คือชุดข้อมูลของชุมชนดอนโพ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งข้อมูลปัญหาที่เกิดขึ้นจากความ ล้มเหลวของโครงการ ซึ่งต่อมาข้อมูลเหล่านี้ ได้ใช้ประโยชน์อย่างมากในขั้นตอนของการ ขึ้นศาล โดยมีมูลนิธิเพื่อผู้บริโภคให้ความ ช่วยเหลือในเรื่องคดีและการเจรจาหาข้อยุติ รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาทางออก ร่วมกับเครือข่ายประชาคมสภาพลเมือง จังหวัดราชบุรี รวมถึงองค์กรภาคีต่างๆ ที่มี ส่วนร่วมในการแก้ปัญหา

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

กระบวนการเรียกร้องต่อสู้ของเกษตรกร บ้านดอนโพในการจัดการปัญหาหนี้สินของ ชุมชนกินเวลายาวนานกว่า 20 ปี ซึ่งในที่สุด ปี 2556 ธ.ก.ส. ได้ถอนฟ้องเกษตรกรทั้งหมด รวม 19 คดี และปรับโครงสร้างหนี้จาก จำนวนเกือบ 2 ล้านบาทต่อราย เหลือเพียง รายละ 130,000 บาท

บทเรียนจากการเรียนรู้ชุมชนและการ แก้ปัญหาหนี้สินของชุมชนบ้านดอนโพ ทำให้ ได้ข้อสรุปร่วมกันในแนวทางการจัดการ หนี้สินคือ 1.การสร้างแหล่งอาหารภายในชุมชน เพื่อบริโภคเอง มีไข่เพื่อขายอย่างเดียว 2.การ จัดระบบการออมเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนของ ชุมชนเองในการชำระหนี้ 3.การสร้างรายได้ จากอาชีพเกษตรในรูปแบบการผลิตที่ เหมาะสมของบ้านดอนโพ 4.การสร้างจิตสำนึก ทักษะคต และความตระหนักของลูกหลานใน เรื่องการกินการอยู่ด้วยความพอเพียง

ทุกวันนี้ชุมชนเริ่มปรับเปลี่ยนรูปแบบจากการผลิตเพื่อขายเพียงอย่างเดียว มาสู่การผลิตเพื่อบริโภค เน้นการปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูก เปลี่ยนจากใช้สารเคมีหันมาทำเกษตรปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์ โดยมีหลายครอบครัวได้ทำบัญชีครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง และมีหลายคนประกาศเลิกสูบบุหรี่และเลิกดื่มเหล้าตลอดชีวิต เพราะข้อมูลที่รับรู้จากการทำบัญชีครัวเรือน

คุณพิมพ์วิมลเล่าว่า “สามีที่เป็นคนหนึ่งที่เลิกเหล้า เพราะเขาเห็นตัวเลขว่าเดือนหนึ่งปีหนึ่ง เขาเสียเงินไปเท่าไร แล้วมันเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย ก็เลยตัดสินใจเลิก เหมือนได้สามีใหม่เลย (หัวเราะ) ชีวิตความเป็นอยู่ก็ดีขึ้นตั้งแต่เปลี่ยนระบบการผลิตจากเชิงเดี่ยวมาเป็นเกษตรผสมผสาน สุขภาพดีขึ้นเพราะไม่ใช้สารเคมี เกิดกลุ่มผลิตผักและผลไม้ปลอดภัยขึ้นมา และกำลังจะขยายเป็นอินทรีย์อย่างที่บ้านก็ปลูกพืชที่หลากหลาย มีกล้วย มะพร้าว ฝรั่ง เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ไข่ ทำนาด้วย ผลผลิตที่กลุ่มผลิตได้ก็จะส่งให้กับโรงพยาบาลโพธาราม เพื่อเอาไปทำอาหารให้ผู้ป่วย ความคิดก็คืออยากแบ่งปันสิ่งที่ดีๆ ให้กับคนอื่น และทำด้วยความซื่อสัตย์ต่อกันของคนในกลุ่ม”

สร้างภูมิคุ้มกันด้วย “วินัย” ทางการเงิน

แนวทางที่สำคัญข้อหนึ่งในการจัดการหนี้สินคือ การจัดระบบการออมเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนของชุมชนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาแหล่งเงินทุนจากภายนอก ทำให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เครดิตยูเนียนบ้านดอนโพขึ้น โดยมีจุดประสงค์ในการระดมเงินออมเพื่อใช้สำหรับเป็นทุนหมุนเวียนในการประกอบ

อาชีพแก่สมาชิกในรูปแบบของสินเชื่อ ซึ่งคิดอัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสม และผลกำไรที่ได้จะถูกจัดสรรเป็นสวัสดิการต่างๆ ให้แก่สมาชิก

“ทุกวันที่ 12 ของเดือน จะเป็นวันออมของกลุ่มออมทรัพย์ฯ และวันนั้นเราจะมากินข้าวด้วยกัน แต่ละคนจะเอาผลผลิตจากสวนของตัวเองมาด้วย พวกส้มโอ กล้วย ฝรั่ง หรือพืชผักสวนครัว มะกรูด มะนาว พริก กะเพรา โหระพา ใส่ถุงวางไว้ ใครอยากได้อะไรก็หยิบไป เหมือนเป็นธนาคารอาหาร เอาอาหารมาแลกกัน แบ่งปันกัน การช่วยเหลือกันแบบนี้จะทำให้ชุมชนของเราเข้มแข็งและสามัคคีกันมากขึ้น” คุณพิมพ์วิมลเล่า

นอกจากจะเป็นการพึ่งตนเองในระดับชุมชนแล้ว ยังเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มสมาชิก ก่อให้เกิดความรักและความสามัคคีกันมากขึ้น ที่สำคัญยังเป็นการ “ปลูกฝังวินัยทางการเงิน” สร้างนิสัยรักการออมสมาชิกจะต้องมีการออมเงินอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ รวมถึงการใช้จ่ายอย่างประหยัดด้วย ซึ่งวินัยทางการเงินนี้เองจะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากปลูกฝังให้เกิดขึ้นในกลุ่มเด็กและเยาวชน ดังนั้นจึงมีการจัดตั้ง “ธนาคารเด็กดอนโพ” ขึ้น และมีการเปิดให้เด็กและเยาวชนบ้านดอนโพได้ออมเงินกันเป็นประจำทุกเดือน นับเป็นเวลาถึง 10 ปีมาแล้ว